

נכרי ששבת

[א]

גדר האיסור

עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו. (בראשית פרק ח, כב)

נכרי ששבת חייב מיתה

סנהדרין (נח, ב) ואמר ריש לקיש נכרי ששבת חייב מיתה שנאמר (בראשית ח) ויום ולילה לא ישבתו, ואמר מר אזהרה שלהן זו היא מיתתן. אמר רבינא אפילו שני בשבת. וליחשבה גבי שבע מצות, כי קא חשיב שב ואל תעשה קום עשה לא קא חשיב. מסתימת הגמ' משמע שנכרי ששבת הורגים אותו, אבל עי' ברמב"ם (הלכות מלכים פרק י, ט) שכתב וכן עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול, אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה, ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו, כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן, אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצות, או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע, **ואם עסק בתורה, או שבת, או חדש דבר, מכין אותו ועונשין אותו, ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג.** ועי' בכס"מ ובלח"מ.

חידוש דת או מנוחה בעלמא

מדברי הר"מ משמע שיסוד האיסור הוא שלא יוסיף על ז' מצוות ב"נ, ולפי"ז לכאורה דווקא אם שובת לשם "מצות שביתה", אבל אם שובת סתם, שלוקח יום חופש למנוחה בעלמא, ואינו עושה כלום, לא עבר על האיסור.

אבל עי' ברש"י (שם) ד"ה אמר רבינא אפילו שני בשבת שכתב, **דלא תימא שביתה דקאמר ריש לקיש לשום חובה קאמר**, דלא לכוון לשבות כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל, או אחד בשבת ששובתין בו הנוצרים, **אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו**, שלא יבטלו ממלאכה ואפילו יום שאינו בר שביתה, שני בשבת יומא קמא דלאו יום בר שביתה נקט, והוא הדין דהוה מצי למינקט שלישי ורביעי. הרי לן להדיא שלפי רש"י נכרי חייב "לעבוד" ואסור לו לנוח, בלי קשר לדת. לפי רש"י מיושב קושיית האחרונים, דלמה נקט רבינא "אפילו שני בשבת", ולא נקט אפילו ראשון בשבת, אלא שאם שבת ביום ראשון כמו הנוצרים, פשיטא שחייב ששובת מחמת דת, אלא אפילו ביום שני שאין בו משום דת, אפילו הכי אסור.

ביאור נפלא של המהרש"א בעיקר האיסור

בעיקר האיסור של נכרי ששבת, עי' במהרש"א (חידושי אגדות מסכת שבת י, ב) דבר נחמד. דאמרינן התם אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם. ומפרש מהרש"א דהיינו מתנה טובה שניתן למנוחה, דמלאכת ו' ימים הוא מכלל קללות אדה"ר דכתיב בעצבון תאכלנה וכו', בזעת אפיך תאכל וכו', וע"כ בן נח אסור בו, דאמרינן בפרק ד' מיתות בן נח ששבת חייב כו', והיינו בבית גנזי, כמו קודם שחטא אדם שהיה לו מנוחה בכל הימים.

יוצא מדבריו שב"נ אסור לשבות מצד הקללה של ובזעת אפיך תאכל לחם, ולישראל ניתן מתנה, שבשבת הוא בבחינת אדה"ר קודם לחטא, ולכן מותר לו לשבות בשבת.

שבת תלוי בכל אחד ואחד

הרדב"ז (שו"ת רדב"ז חלק א סימן עו) מחדש יסוד נפלא, דשבת נמסרה לכל אחד מישראל, שנאמר כי אות היא ביני וביניכם, וכמו שאות הברית הוא לכל אחד ואחד, כן השבת נמסר לכל אחד ואחד, וכיון שהשבת נמסר לכל אחד, בכל מקום שהוא מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה שבת, שהוא זכר למעשה בראשית שנאמר כי ששת ימים עשה ה' וכו'. ע"ש שמוכיח דבריו מהא דאמרינן שמי שמהלך במדבר ולא ידע מתי הוא שבת, מונה ו' ימים מיום שטעה ומקדש שביעי ומברך בו ברכת היום ומבדיל במוצאי שבת, הרי ששבת תלוי בכל אחד ואחד. ואעפ"י שאינו עושה בכל יום אלא כדי חייו, ה"מ מפני שהוא ספק שמא הוא שבת לכל בני אותו המחוז אשר הוא בו.

זה דבר נפלא עד למאוד, שהוא מפרש הגמ' שמי שהוא במדבר ששומר שבת כל יום שביעי, הוא דין תורה, שקדושת שבת תלוי בכל אחד ואחד בפני עצמו.

עוד הוכיח מסוגיא שלנו דעכו"ם ששבת חייב מיתה, ולא דוקא יום השבת אלא שקבע לו יום אחד לשבות בו, משמע שכל מי שעושה מלאכה ששה ושובת יום אחד סוף סוף שובת נקרא.

[ב]

שמירת שבת אצל האבות או אצל ספק ישראל

לילה ויום או יום ולילה

ועל' בספר פנים יפות (בפרשתינו) שמביא קושיית המהרש"א דהל"ל אפילו באחד בשבת, ותירץ דהנה הקשו המפורשים, דמה שאחז"ל (יומא כח,ב) קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, וכי איך שמר שבת שלא נצטוו עליו, וידחה לאו דיום ולילה לא ישבותו, שנצטווה עליו מימי נח. מכח קושיא זו רצה הפנים יפות לחדש, כי קודם מ"ת היה הלילה נמשך אחר היום, עד שאמר לו הקב"ה מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג,לב), וכן הוא אומר כאן יום ולילה לא ישבותו, היינו שלא ישבותו יום ואח"כ לילה, ואינו חייב מיתה אלא אם שבת עד סוף הלילה, אבל אם עשה מלאכה בסוף הלילה לא עבר על הלאו של יום ולילה לא ישבותו, אבל שמירת שבת של אברהם אבינו, היה כמו שיהיה אחר מתן תורה דהיינו שהיום הולך אחר הלילה. נמצא קיים שתיהן שעשה מלאכה בששי ביום, ועשה מלאכה במוצאי שבת, הרי שלא שבת יום ולילה.

ובזה מיישב קושיית המהרש"א, שבני נח ששבתו באחד בשבת אינם חייבים, אלא א"כ שבתו בלילה שלאחריו עד גמר הלילה, והוא אצלינו שני בשבת, היינו דאמר ר"ה אפילו בשני בשבת, כוונתו באמת על יום ראשון, אלא קמ"ל שעיקר החיוב הוא בלילה שלאחריו שהוא אצלינו שני בשבת.

והנה התוס' בסנהדרין (נט,א) ד"ה ליכא הקשו, בהא דאמרינן כל מצוה שנאמרה ולא נישנית, לישראל נאמרה ולא לבני נח, אע"ג דיום ולילה לא ישבותו נאמרה ולא נשנה, א"כ לישראל נאמרה ולא לבני נח, ותירצו דאפ"ה מוכח דנאסרה לבני נח לדורות, שהרי ישראל נצטווה על שמירת השבת, ע"כ ש"לא ישבותו" לב"נ נאמרה.

והק' הפנים יפות דלפמ"ש אין הכרח מזה, שהרי יכולין לעשות מלאכה בששי בשבת ומוצאי שבת, דאז לא חיללו שבת של ישראל, וגם לא עברו על יום ולילה לא ישבותו. ותל' הפנים יפות דמוכח מחז"ל (ירושלמי שבת פ"ז ה"א) שיום הכיפורים יכול להיות ערב שבת, ואי אפשר לשבות לילה ויום כשחל יום הכפורים בע"ש, אלא ע"כ שלא ניתן לישראל.

אבל עי' בשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה קמא בהשמטות לסי' קכא) שהשיג על ראיית הפנים יפות, דא"כ עדיין יקשה לר"ל דס"ל חצי שיעור מותר מה"ת, (עי' במ"ל רפי"ח מה' שבת דדן אם לר"י במלאכת שבת ג"כ ח"ש מה"ת, אבל עכ"פ לר"ל בודאי מותר) א"כ אף ביוה"כ ושבת סמוכים להדדי אפשר לקצור ביום השבת כחצי גרוגרות, ובליילה שלאחריו בליל יוה"כ חצי גרוגרות, דלגבי כל אחד הוי ח"ש, דשבת ויוה"כ אין מצטרפין כדאיתא במתניתין דכריתות, ומצד אזהרה דיום ולילה לא ישבותו מצטרפים להקצירות לכגרוגרות, ולא שבתו יום ולילה שלאחריו מבלי עשות מלאכה בהם.

שיעורים בב"נ

מה שנקט הגרע"א כדבר פשוט שאינו עובר אלא על שיעור שלם, אין זה פשוט כלל, שהרי הר"מ (הלכות מלכים פרק ט,י) כתב שחייב על אבר מן החי, ועל בשר מן החי בכל שהוא, **שלא ניתנו השיעורין אלא לישראל בלבד**. הרי לן להדיא שב"נ חייב אפילו על פחות שכשיעור, א"כ אם יעשה מלאכה אפילו פחות מכשיעור, לא יעבור על "יום ולילה לא ישבותו". וי"ל שסובר הגרע"א שהיות וכל האיסור לשבות לפי הר"מ הוא שאסור להם לחדש דת, והיינו שאומרים להם או שתגיירו ותהיו מחויבים כישראל, או תסתפקו במצוות שלכם, א"כ כדי שלא יעברו על האיסור הם צריכים לעשות משהו שאם הישראל היה עושה את זה היה נחשב ביטול שביתה, ורק אז לא נחשב שהנכרי מחכה את דת יהודים, אבל אם יעשה פחות מכשיעור אע"פ שבאיסורים של ב"נ אין שיעור, אבל עדיין נחשב שהוא שובת "שבת יהודי". ונראה דלפי רש"י שכל האיסור הוא שנכרי חייב לעבוד, א"כ לכאורה אינו תלוי בגדר מלאכה שישראל חייב עליו בשבת, שהרי האיסור לא קשור כלל לשביתה שבת. א"כ לכאורה הוי דבר פשוט שאם עשה מלאכה שהיא פחות מכשיעור לא מקרי ששבת, שסוף כל סוף לא נח.

ספק ישראל לענין שמירת שבת ושאר מצוות

תנן (מסכת מכשירין פרק ב משנה ז) מצא בה תינוק מושלך, אם רוב עכו"ם עכו"ם, ואם רוב ישראל ישראל, מחצה למחצה ישראל, רבי יהודה אומר הולכין אחר רוב המשליכין. ועי' בפ"י הר"ש שהביא דברי התוספתא (שם) מצא בה תינוק מושלך מחצה למחצה, מטילין עליו שני חומרין, פ"י שני חומרין לענין איסורין, דמחמירין עליו כישראל דאסור בנבילות, ומחמירין עליו ככותי, כי ההיא דאמרינן בפרק ד' מיתות (נט,א) דעובד כוכבים העוסק בתורה וכו', א"נ אם קדש אשה ובא ישראל אחר וחזר וקידשה, שחוששין לקידושי שני. ועי' בשו"ת בנין ציון (סימן קכו) דמה דנקט בכלל החומרות גם שלא לעסוק בתורה, אף דזה הוי קולא לגבי ישראל, שמצוה לעסוק בתורה י"ל הרי יכול לעסוק בז' מצות דב"נ, דלימוד זה מותר גם לב"נ כדאמרינן בסנהדרין (נט,א).

[דרך אגב רואים שהבנין ציון סובר שבז' מצוות מותר אפילו לעסוק ולא בקריאה בעלמא] מוסיף הבנין ציון דלא קשה ג"כ היאך יעשה לענין קריאת שמע, דאם ישראל הוא צריך לקרות ואם כותי הוא אסור לקרות, די"ל דלמ"ד בברכות (כא,א) ק"ש דרבנן אין קפידא כ"כ אם לא יקרא, ואעפ"כ שייך לומר מטילין עליו ב' חומרין כיון שלא עובר אמצוה דאורייתא. ואפילו למאי דקיימא לן ק"ש דאורייתא, ג"כ י"ל כיון דבענין פרשיות דק"ש הוא קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, ושלא לעבוד ע"ז, וכל זה שייך גם בב"נ שפיר יכול לקרות, דהרי במצות דידיה יכול לעסוק, ואפילו פרשת ויאמר כיון דכתיב בה ולא תתורו אחרי לבבכם וכו', שייך ג"כ גבי ב"נ לענין מצותיו.

אבל עי"ש שהקשה היאך יתנהג ב' חומרות לענין שבת, לפי מה דאמרינן בסנהדרין (נח,ב) עכו"ם ששבת חייב מיתה, וא"כ היאך יעשה, אם ישבות שמא ב"נ הוא ואסור לשבות, ואם לא ישבות שמא ישראל הוא וחייב לשבות.

ועי"ש שהביא קושיית המפרשים דאם האבות לא שמרו את התורה רק לחומרא ולא לקולא, היאך נהגו לענין שבת, אלא שתמה עליהם למה חקרו בענין זה במה שאינו לדינא, ולא בהך דמצא תנוק מושלך שיש נפקותא גם לדידן. והביא תירוצו של הפנים יפות (הנ"ל), דאזהרת יום ולילה לא ישבותו היא שלא יהיו שובתים יום ולילה שאחריו, כדכתיב יום ולילה, ולפ"ז אפשר שהאבות עשו מלאכה בע"ש ובמוצאי שבת. וכתב הבנין ציון שלפי"ז מצאנו פשר גם לתינוק מושלך ספק ישראל ספק בן נח, כהאי גוונא שישבות בשבת, ויעשה מלאכה בע"ש ומוצ"ש, שהרי אצלינו לא יחולו שבת ויוה"כ סמוכים זה לזה.

מחלוקת הפני"פ ובנין ציון אי הלילה הולך אחרי היום

אבל על עיקר היסוד של הפנים יפות דבב"נ קודם מ"ת הלילה הולך אחר היום, כתב שלא נלענ"ד שהרי ילפינן דיום הולך אחר הלילה מברייתו של עולם, כדאמרין בחולין (פג,א) ומהיכי תיתי שיהיה בב"נ שיעור אחר של חשבון היום, ואי משום דכתיב יום ולילה לא ישבותו ולא לילה ויום, הרי סדר הכתוב לכתוב כן להקדים יום משום דהוא עיקר טפי, כדכתיב תשבו יומם ולילה, והגית בו יומם ולילה, והרבה כן, **ולא מצאתי בכל המקרא שהקדים לילה ליום רק בד' מקומות**, ופחדת לילה ויומם (דברים כ"ח), להיות ענין פתוחות אל הבית הזה לילה ויום (מלכים ח), תרדנה עיני דמעה לילה ויומם (ירמי' יד), שלשת ימים לילה ויום (אסתר ו), ובכל שאר מקומות הרבים הקדים יומם ללילה, וגם באלה שהקדים לילה יש ליתן טעם, ולכן כיון שבכל המקרא הקדים יום ללילה אין ראיה ממה דכתיב יום ולילה לא ישבותו, דיש חשבון זמן אחר בב"נ מבישראל.

שביתה ממלאכה או מנוחה

ולגבי עיקר הקושיא תי' הבנין ציון עפ"י מה שיש לחקור בזה, שידוע דענין מלאכת שבת אינו כענין מלאכה לפי הוראת השם מלאכה, שהרי האומן שהוציא מחטו בבגדו בשבת לרה"ר נקרא עושה מלאכה בשבת, ומי שנושא משא כבדה ברשות היחיד אפילו כל היום כולו נקרא שובת בשבת, דכן נמסר למשה בסיני שרק מל"ט מלאכות שהיו במשכן צריך לשבות. א"כ כמו דאמרין במס' חולין (ק,א) אר"י והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה, ועדיין בהמה טמאה מותרת להם, אמרו לו בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו, היינו שאם היה נאמר לפני מ"ת לא היה נשתנה אחרי מ"ת, ה"נ לגבי גדר מלאכה, כיון דל"ט מלאכות לא נמסרו רק בסיני א"כ קודם סיני היה נקרא שביתה ממלאכה, לשבות מכל דבר טורח ויגיעה קצת, וזה הפירוש יום ולילה לא ישבותו שלא ישבתו לגמרי ממה שנקרא מלאכה כפי הלשון, דהיינו שיש בו טורח ויגיעה, וזה לא נשתנה משנתנה תורה לישראל, ולכן מי ששבת מכל ל"ט מלאכות ונשא משא כבדה ברשות היחיד לא עבר על יום ולילה לא ישבותו, וכן מי ששבת מכל יגיעה אף שהוציא תבלין כל שהו או מחט בבגדו לר"ה, הגם שלענין שבת נקרא עושה מלאכה, מכ"מ עבר על לאו דלא ישבותו.

ונראה דלפי המהלך של רש"י צדקו דברי הבנין ציון, דלדבריו שכל החיוב הוא לנוח י"ל שאינו תלוי כלל בגדרי "מלאכה" שישראל חייב עליו, אלא במובן הפשוט של מילת מלאכה דהיינו עמל וטורח, וא"כ אם "ילך לעבודה" אע"פ שלא יעשה שום "מלאכה" לא יעבור באיסור של לא ישבותו, שהרי לא שבת ולא נח, אלא טרח ועמל כרגיל. אבל מדיני ישראל עדיין שמר שבת, והואיל ולא עשה שום מלאכה.

עוד תירוצים על השאלה איך שמרו האבות שבת

לגבי עיקר קושיית הבנין ציון מתינוק המושלח, תי' המנ"ח (מצוה לב מוסך שבת אות ו) שלפי הר"מ הוא יכול לעשות פחות מכשיעור, שעל הצד שהוא יהודי לא עבר על מלאכת שבת, משום

שלא עשה כשיעור, ועל הצד שהוא נכרי לא עבר על "לא ישובתו", משום שאין שיעורים לב"נ, ואפילו ע"י עשיית מלאכה שהיא פחות מכשיעור, נחשב שלא שבת.

גדר חזי לאיטרופי בחצי שיעור

אבל לכאורה זה אינו אלא לר"ל דח"ש מותר מה"ת, אבל לר"י שח"ש אסור מה"ת א"כ לא ירוויח בזה שיעשה רק ח"ש, שאפילו מדיני ישראל חילל שבת, ות"י המנ"ח דלא מיבעי לפי השיטות שאין איסור של חצי שיעור במלאכת שבת, בוודאי ניהא שאע"פ שח"ש אסור מה"ת אבל לא במלאכת שבת, ולכן לא עבר מצד דיני ישראל. אבל אפילו אם נאמר דגם במלאכת שבת חצי שיעור אסור מן התורה, אבל הרי כל הסיבה הוא משום דחזי לאצטרופי, א"כ כאן שאינו עושה המלאכה אלא כדי שלא "לשובת", אז אין חשש שימשיך ויגמור "השיעור".

ולכ' דבריו קשים עד למאוד, דבפשטות אין יסוד איסור ח"ש מטעם גזירה אלא כלשון הגמ' (יומא עד, א) **כיון דחזי לאיצטרופי אכילה היא**. היינו מזה שאם השלים לשיעור שלם חייב, אז זה ראייה שאפילו החצי הראשון יש בו משום איסור, א"כ פשוט שאפילו אם אין "חשש" שימשיך אין כאן היתר.

ועי' בספר לקח טוב (להגר"י ענגיל) שבאמת נוקט שאין כאן אלא "גזירה", שדן שם האם יש מושג של "גזירה" דאורייתא, וכ' שח"ש הוי דוגמא של גזירה מן התורה, עוד כתב שם שאיסור זג וחרצן לנזיר נמי לא נאסר אלא משום גזירה שלא יאכל ענבים, ולכן חידש שמותר לנזיר לאכול ח"ש של זג וחרצן, דאין גוזרין גזירה לגזירה. וגם זה פלא שאף שבדרבנן מצינו שלא גזרו גזירה לגזירה, היינו משום דדרשינן ושמרתם את משמרת, ולא משמרת למשמרת, אבל מהכ"ת שגם ב"גזירה" דאורייתא הדין כך.

ת"י המנ"ח על קושיית הבנין ציון עפ"י הר"מ

ועי' ע"ב במ"נ שתי' על עיקר קושיית הבנין ציון, איך האסופי ישמור שבת, שלפי הר"מ שגדר האיסור שאין לו לחדש "דת", אז היות ואין כוונת האסופי בשביתתו לחדש דת, אלא שחושש דילמא יהודי הוא וחייב, אין איסור כלל. אבל כבר הבאנו דברי הר"ש למס' מכשירין (שם) שמביא תוספתא שנתנין עליו חומרות של ישראל וחומרות של עכו"ם, ומפרש חומרות של גוי שאסור לו ללמוד תורה, ואם כדברי המנ"ח, אין בעיא בלימוד התורה, שגם בלימוד התורה כתב הר"מ שהאיסור הוא משום חידוש דת, וכאן שעושה משום ספק אין בו משום חידוש "דת".

אבל עי' היטב בפירוש המשנה להר"מ שם, שלא הביא דברי התוספתא אלא כתב מחצה על מחצה ישראל, לענין הנזקים שאם שורו הזיק משלם חצי נזק כישראל, אבל לשאר הדברים הרי הוא ספק בכל שלשת האופנים ודנין בו להחמיר, ההורגו אינו נהרג, ואם קדש אשה הרי היא אשת איש וצריכה גט מספק, ואם בא עליה פסלה לכהונה. ולא יהיה כישראל לכל דבר להקל ולהחמיר עד שיטבול לשם גרות. ולא כתב נ"מ לגבי תלמוד תורה, אולי באמת חולק.

אלא שיש להעיר על עיקר דברי הר"מ שכל יסוד האיסור הוא משום חידוש דת, דא"כ למה רק בשבת ותלמוד תורה אסור, הרי עכו"ם שמקיימים שאר מצוות כ"מצווה ועושה", ג"כ יש בו משום "מחדש דת", ומאיך גיסא אם לומד תורה או שומר שבת רק כדי לקבל שכר, למה שיהיה אסור לו, הרי לשיטת הר"מ מותר לו לעשות שאר מצוות כדי לקבל שכר.

מלאכת שבת ע"י שליח

עי' בספר ברכת אבות (סי' סח) בשם הגאון ר' ישראל סלנטר ליישב קושיית המפרשים, שעשו מלאכה ע"י שליח גוי, וממילא מצד דיני שבת של יהודים לא עברו, משום דאין שליח לדבר עבירה, ואילו מצד דיני ב"נ לא מקרי ששבת משום דשלוחו של אדם כמותו, ואצלם אין כאן עבירה. ואע"ג דאמרנו במס' ב"מ (עא, ב) דאין שליחות לנכרי, אבל ידועים הם שיטת השו"ת

משאת בנימין (סי' צז) שנכרי לנכרי יש שליחות. ועי"ש (במ"ב) שנימוקו הוא דרך אנן לדידהו הוא דלא מצי מצי משהו שליח, משום דכתיב "אתם" גם אתם, ודרשינן מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית, אבל נכרי שפיר מצי משהו נכרי חבירו לשליח, דהא תרווייהו לאו בני ברית הן והוי שלוחכם דומיא דאתם.

[לגבי עיקר דברי המשאת בנימין עי' בש"ך (חו"מ סי' רמג) שמביא שיטת המ"ב, א"כ משמע שמסכים אתו. אבל עי' במ"א (סי' תמח, ד) שחולק עליו עפ"י הירושלמי, עי"ש. (וכ"ה במל"מ הל' שלוחין ושותפין פרק ב, א) ועי"ע בבית שמואל (אבה"ע ססי' ה') שגם כן חולק עליו.] אבל עדיין יש להעיר עליו עפ"י מה שיסדו לנו גדולי האחרונים (ישועות יעקב או"ח סי' רסג, ג, בשו"ת חת"ס או"ח סי' פד וחו"מ קפד), שלגבי שבת אי אפשר לעבור ע"י שליח, (אפילו למ"ד יש שליח לדב"ע) משום דחילול שבת תלוי בזה שאינו נח ממלאכתו, ועי"י שליח, אפילו אם נאמר ששלוחו של אדם כמותו ונחשב שהוא עשה המעשה, אבל הוא נח ויושב בשולחן של שבת ושר זמירות. (ועי' בבית מאיר אה"ע סי' ה, ובנתי"מ סי' שמח נוסח אחר קצת) ואפילו אם נחלק על האחרונים הנ"ל לגבי ישראל, (ובאמת יש להעיר על דבריהם מהנמו"י הידועה בסוגיא דאשו משום חיצו, דה"ט שאינו מחלל שבת ע"י הדלקת הנרות למ"ד אשו משום חיצו, משום דהוי כאילו עשאו בשעת ההדלקה, אבל בלא"ה היה עובר אע"פ שנח, ואכמ"ל) אבל לגבי שמירת שבת של נכרי לפי רש"י שתלוי במנוחה, בוודאי ניהא סברת האחרונים. עוד יש להעיר לפי השיטות שהיכא שהשליח הוא שוגג, אז לכו"ע יש שליח לדב"ע, משום דהסברא של "דברי הרב דברי התלמיד דברי מי שומעים" לא שייך, א"כ היכא שאומר לנכרי לעשות מלאכה בשבת, שאצלו אדרבה יש כאן מצוה, אז לכו"ע יש שליח לדב"ע וחייב המשלח.

לבישת ציצית

בח' הגר"ח (סטנסיל) מובא תי' שלבשו ציצית, שלפי הצד שהם יהודים אז לא הוי משא, אבל לפי הצד שהם ב"נ אז הוי משא ולא מקרי ששבתו. ועי"ש שהק' הגר"ח דתינח אם היה ספק אם האבות הם בני נח ניהא, אבל לפי הצד שהם היו ב"נ ממש, אלא ששמרו התורה קודם שניתנה, לא יועיל מה שלבשו ציצית.

על עיקר התירץ לכאורה יש לתמוה, שהרי שיטת הר"מ היא שב"נ יכול לעשות מצוות ולקבל שכר, וז"ל (הלכות מלכים פרק י, י) בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה, ואם הביא עולה מקבלין ממנו, נתן צדקה מקבלין ממנו וכו', ולפי"ז אם לבש ציצית יש לו קיום מצוה, אז איך יתכן שבשבת נחשב שאינו שובת, הרי גם אצלו אין הציצית משא.

ואין לומר שרק היכא שחייב במצות ציצית אז מותר לצאת בציצית, ונכרי אע"פ שמקיים המצוה אבל אינו מחויב, דא"כ אם יצא בלילה עם ציצית יהיה חייב, וזה אינו, כמבואר בר"מ (הלכות שבת פרק יט, כ) וז"ל אבל טלית המצוייצת כהלכתה מותר לצאת בה בין ביום בין בלילה, שאין הציצית הגמורה משאוי, אלא הרי היא מנוייה הבגד ומטכסיסיו, כמו האימרא וכיוצא בה. א"כ נראה כדבר פשוט, שנכרי שיצא בשבת בבגד המצוייצת עדיין שובת.

[ב]

גר שמל ולא טבל לענין שבת

גר שמל ולא טבל כאילו לא מל

בשנת תר"ח היה גר בירושלים שמל ולא הספיק לטבול עד שקידש עליו את השבת, וכששמע הרב אשר לעמיל על זה, צוה עליו לחלל שבת, שנכרי ששבת חייב מיתה, וגר שמל ולא טבל כאילו לא מל, א"כ הוי גוי גמור.

ויהי ביום המחרת כאשר נשמע הדבר בעיה"ק, צווחו עליו חכמי ספרד וחכמי אשכנזים על דבר חדש הלזו, אשר לא נשמע מעולם, אחרי שכבר קבל עליו כל המצות בשעת מילה, וכבר נימול ועומד ומצפה בכל יום לטבול לכשיתרפא, שיהיה מותר לו לחלל, וכש"כ שיהיה עליו חיובא ומצוה לחלל שבת קודש. והמה זוכרים כמה גרים שנימולו פעה"ק ת"ו, ולא נשמע כזאת, ומנין לו לחדש דבר אשר לא שערום הראשונים.

אז שלח ר' לעמעל מכתב לבעל הבנין ציון, לדעת היאות עבדי או לא. וכתב לו כל הסיפור, ושהוא השיב להם שאע"פ שמן הראוי היה לו להתייעץ בזה עם חכמי ורבני עיה"ק טרם נעשה המעשה, אמנם מחמת כי כבר היה אחר תפלת המנחה לעת ערב, ובין כך יצא שבת קודש, ובעיני היה הדבר פשוט שאין כאן איסור כלל, ומכש"כ דלית ביה דררא איסור דאורייתא, ובדרבנן עבדינן עובדא ואח"כ שואלין, וכש"כ שלענ"ד אין כאן איסור לא דאורייתא לא דרבנן, כי אם מצוה בחילולו שבת קודש. והטעם כנ"ל דכיון דקיי"ל כחכמים וכו' יוחנן יבמות (מו, א) דאינו גר עד שימול ויטבול, וכמ"ש הרמב"ם (פי"ד מהל' איסורי ביאה) ובטוש"ע יו"ד (סי' רסח), וכיון דקיי"ל כרשב"ל (סנהדרין נח, ב) גוי ששבת חייב מיתה דכתיב יום ולילה לא ישבותו, ולרכינא אפילו בשני בשבת, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (פרק י מהל' מלכים דין ט) והרי כ"ז שלא טבל אינו גר ועדיין הוא ב"נ כאשר מבואר, א"כ במאי נפקע ממנו מצות יום ולילה לא ישבותו שנצטוה עליו.

נכנס לברית ע"י המילה

הבנין ציון השיב לו שאע"פ שמן הסברא הוא צודק, אבל בדק בבתי דין והמנהג הוא שגר שמל ולא טבל ששומר שבת. ומסביר הבנין ציון שאחרי שנכנס לברית ע"י המילה, כבר נבדל משאר ב"נ, ולכן אין עליו איסור לשמור שבת.

במרה נצטוו על השבת אע"פ שלא טבלו עדיין

עוד כתב דבשבת (פז, ב) אמרינן דעל שבת נצטוו ישראל במרה, וכן מוכח מהכתובים שכבר קיימו ישראל שבת קודם שבאו להר סיני, שהרי הספור של המן שעליו נאמר עד אנה מאנתם היה קודם סיני, וכיון דטבילה לא היה עד סיני ע"כ קיימו ישראל שבת כשמלו ולא טבלו, אף שב"נ מוזהר על יום ולילה לא ישבותו, וע"כ צ"ל או שגזיה"כ היה שלענין שבת יצאו מכלל ב"נ, ונילף משם כמו דהוי גמרינן גם לענין פסח אי ליכא מיעוט, או כאשר כתבנו שע"י שנכנסו לברית מילה נכנסו ג"כ לברית שבת, ועכ"פ איכא למילף מישראל קודם מ"ת שגר שמל ולא טבל מותר לקיים שבת. דבריו מחודשים שאפילו אם נאמר שנצטוו על השבת, אין להוכיח מכאן לכל גר שמל ולא טבל, שהם נצטוו אבל מאן יימר שבגלל שמלו ולא טבלו. שוב ראיתי בשם שו"ת חלקת יואב (מהד"ת סי' ח) שהשיג על הבנין ציון, דאטו נאמר שמשום דבמצרים נצטוו על הפסח אע"פ שלא טבלו, שגם לדורות גר שמל ולא טבל חייב בקרבן פסח. אבל הבנין ציון כבר התייחס לזה ע"ה בדבריו.

מל ולא טבל לענין יי"ג

הרדב"ז (חלק ג סימן תעט) נשאל על גר שמל וחלה ושהה ימים ולא טבל, ונגע ביין אם אסרו, וכן אם מזמנין עליו או מצטרף לעשרה, ואם קידש אשה אי חיישינן לקדושו, אם הוא עדיין בלתי ישראל או ישראל לכל דבריו.

הרדב"ז ענה לו שלענין יי"ג לא נאסר היין, ואפילו למ"ד גר תושב אוסר את היין, אבל גר שמל ולא טבל עדיף, שכבר קיבל עליו מצוות, עי"ש. אבל לענין להצטרף לכל דבר שבקדושה, ולענין

אי חיישינן לקידושיו, הדבר ברור שאינו כישראל לשום דבר, דקייל"ן מל ולא טבל כאלו לא מל. **אלא שיצא מכלל עכו"ם, שמצוה להחיותו, ואין מגעו ביין טמא, ולכלל ישראל לא בא עד שיטבול,** ודברים ברורים הם.

ולפי"ז יש לדון דאולי מותר לו לשמור שבת הואיל ויצא מכלל עכו"ם. אבל יש לדחות דאין כוונתו שע"י המילה יצא ממש מכלל עכו"ם מדאורייתא, רק שלגבי יי"נ הואיל וקיבל עליו מצוות אין מגעו אוסר היין, וצ"ע.

ועי"ע בחידושי הרשב"א למסכת יבמות (עא,א) שכתב וז"ל אלא לאתויי גר שמל ולא טבל וקסבר אינו גר עד שימול ויטבול. קשיא לי א"כ היינו גוי ואע"פ שמל הרי הוא כערל דהו"ל כערבי מהול, וליתא דשאני הכא דמילתו לשם יהדות, ואע"פ שלא נגמר גירותו מ"מ **כבר התחיל ונכנס קצת בדת יהודית, שאינו צריך אלא טבילה.** משמע כנ"ל שהמילה לבד ג"כ פועל משהו.

ועי"ע בתוס' ישנים (מח,ב) שנכרי שבא להתגייר מותר לשבות בשבת. א"כ כ"ש גר שמל ולא טבל ועי' בתוס' למסכת עבודה זרה (סד,ב) ד"ה אין שכתב בשם רבינו יהודה, מעשה היה בגר אחד שמל ולא טבל טבילה כראוי ועמד בבית ישראל ימים רבים ונגע ביינו, והתירו רבינו יצחק בשתיה כפירושו דגר תושב מגעו מותר בשתיה, כל שכן זה שמל וקבל עליו מצות.

יישוב להמנהג עפ"י דרוש

אולי יש ליישב המנהג שהביא הבנין ציון בדרך דרוש, דהנה במדרש (דברים רבה פרשת דברים פרשה א, כא) כתוב כך, ואמר ר"י בר חנינא עובד כוכבים ששמר את השבת **עד שלא קבל עליו את המילה** חייב מיתה, ולמה שלא נצטוו עליה. ומה ראית לומר עובד כוכבים ששמר את השבת חייב מיתה, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בנוהג שבעולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה, כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה, שנאמר (שמות לא) ביני ובין בני ישראל, לפיכך כל עובד כוכבים שבא ומכניס עצמו ביניהם **עד שלא קבל עליו לימול חייב מיתה.**

משמע מדברי המדרש שעיקר הקפידא הוא משום שלא קיבל עליו מצות מילה, ורק אז נחשב לזר שמכניס עצמו בין המלך למטרוניתא, אבל היכא שמל ולא טבל, אע"פ שעדיין הוי כנכרי לכל דבר אבל לא נחשב כזר. ואע"פ שנכרי שמל עצמו שלא לשם גירות, חייב מיתה אם שמר את השבת, התם אין מילתו מילת ישראל, א"כ שפיר מקרי זר, אבל מילה לשם גירות יש עליו שם מילת ישראל א"כ לא נחשב כזר, ולא חייב מיתה.

לחלל שבת עבור גר שמל ולא טבל

כתב התשב"ץ (בשו"ת תשב"ץ חלק א סימן כא) שדן לומר שלפי הבעל המאור שהטעם שאסור להפליג בספינה תוך ג' ימים לשבת, הוא משום חשש שיצטרך לחלל שבת משום פיקוח נפש, א"כ אסור למול את הגר בחמישי בשבת כדי שלא יבא יום ג' למילה בשבת, ויצטרך לחלל עליו שבת. מכאן דייקו האחרונים שמותר לחלל שבת על גר שמל ולא טבל, שגר הזה מן הסתם לא טבל עדיין, ואפ"ה כ' התשב"ץ שאין לו למול ביום ה' אולי יצטרך לחלל עליו שבת, משמע שאם ימול יחללו עליו שבת. אבל צ"ע למה מותר הרי מל ולא טבל כאילו לא מל.

ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י סימן כה פרק ב) שרצה לפרש שיטת התשב"ץ עפ"י דברי הבנין ציון, דגר שמל ולא טבל אע"פ שעדיין לא נכנס לכלל ישראל, אבל לענין שבת שאני דהוקש ברית לברית, ולא רק שיכול כבר לשמור את השבת אלא שיתכן שכבר מחויב בכך, א"כ נוכל לומר שמותר ממילא גם לחלל עליו את השבת. והטעם דאמרינן חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וזה הלימוד של ר"ש בן מנסיא ביומא (פה,ב), אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ולהרבה ענינים משתמשים גם בלימוד זה, אע"ג דמסקינן כשמואל דמוחי בהם ולא שימות בהם לומדים שפיקו"נ דוחה כה"ת.